

MIFONIMLAR VA ULARNING ATOQLI OTLAR TIZIMIDA TUTGAN O'RNI

Abdisheribova Lutfiya Madaminovna

Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

O'zbek onomastikasiga oid ilmiy manbalarda mifonim tushunchasi bir qancha shakl va ma'nolarda izohlanishini kuzatamiz. "Mifonim" afsonalar, ertaklar, rivoyatlarda uchraydigan *dev*, *ajdar* singari atoqli otlar, degan ma'noni bildiradi. Ularning yig'indisi "mifonimiya", shunday onomastik ko'lamni o'rganuvchi soha nomi esa "mifonimika"dir. Shu bilan bogliq holda o'zbek nomshunosligida keyingi yillarda "mifozoonim", "mifotoponim", "mifofitonim", "mifoantroponim" kabi terminlar ham qo'llanilmoqda⁵⁴. Ushbu fikrlarga ma'lum darajada e'tiroz paydo bo'ladi. Chunki, **dev** va **ajdar** so'zlari atoqli ot (nom) emas. Bu o'rinda jumla "shunday obyektarning atoqli oti" deb to'g'irlanishi lozim edi.

O'zbek nomshunosligi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va ilmiy adabiyotlarda xuddi shunday xarakterdagi nomlar sifatida bir-biriga qarama qarshi xususiyatlarga ega bo'lgan real va noreal obyektlarni ifodalovchi nomlar (atoqli otlar) deya quyidagicha ta'riflar va sharhlar berilgan.

1. Realionim (nemischa "real", "regal" va lotincha "realis" – narsaga oid haqiqiy) obyektiv olamda haqiqatga mavjud narsa, hodisa va obyektlar nomi.
2. Real nom – realionim.
3. Real shaxs nomi – hayotda haqiqatda yashayotgan yoki yashab o'tgan shaxsning atoqli oti.

Ushbu ma'lumotlar E. Begmatov va N.Uluqovlar tomonidan nashr etilgan "O'zbek onomastikasi terminlarining izohli lug'ati", Namangan-2006 kitobidan olindi⁵⁵. Ammo shu va shunga o'xshash ilmiy adabiyotlarda noreal obyektlar, mifik xarakter ifodalovchi nomlar xususida yetarlicha sharhlar va ma'lumotlarni uchratmaymiz. Masalan, yuqorida tilga olingan kitobning 20-betida "*afsonaviy mavjudotlar nomi*" haqida shunday ma'lumotlar beriladi, "moddiy olamda real mavjud emas, ammo hayolan mavjud deb hisoblanuvchi obyektlar (hayvonlar, narsa va hodislar, shaxslar) kabilarning atoqli oti"⁵⁶.

Shundan so'ng "*afsonaviy toponimlar*", "*afsonaviy shaxs(lar) nomi*" kabi atamalar sharhlangan bo'lsa, 47-betda "*mifik nom*", "*mifonim*", "*mifologik obrazlar nomi*", "*mifotoponim*" va boshqa atamalar sharhlangan. Biroq "mif" so'zi "afsona"

⁵⁴Йўлдошев Б. Ўзбек ономастикаси масалалари. –Самарқанд, СамДУ нашриёти, 2011. –Б.66.

⁵⁵Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. –Наманган, 2006. –Б. 47.

⁵⁶Begmatov E., Uluqov N. Ko'rsatilgan manba, 20-bet.

so'ziga mos kelishini esga olgan holda, yuqoridagi atamalar sharhiga diqqatni qaratsak, "afsonaviy nom" bilan "mifonim" atamasi mantiqan bir narsa yoki tushunchani anglatishi mumkin. Ammo zikr etilayotgan ilmiy manbada mifik nomlar sharhida: "mifonim" – yunoncha "mifos" – afsona, ertak; + "onoma" – atoqli ot) afsonalar, epopeyalar, ertaklarda uchraydigan atoqli otlar" deya ta'rif berilgan.

Keltirilgan izohlardan kelib chiqadigan bo'lsak, afsona, ertak, dostonlarda uchraydigan har qanday nom "mifik" nom atamasi ostiga birlashaveradimi? Axir, afsona va rivoyatlar, doston va epopeyalarda uchraydigan nomlar orasida real obyekt va hodisalarni ifodalovchi atoqli otlar ham mavjud-ku?!. Ularni ham "mifik nom"lar toifasiga kiritsak, mantiqiylik va atamalar sharhidagi izchillikka, bizningcha, putur yetadi. Shu sababdan, ushbu hodisani o'rganar ekanmiz, Xorazm dostonlari leksikasida qo'llanilgan real haytda mavjud bo'lmagan, xayolan faqat tasavvurda mavjud bo'luvchi nomlarni, xususan, mifonimlarni o'ziga xos chegaralarini belgilab olishni ma'qul topdik. Ilmiy adabiyotlardagi nomutanosiblikni biz o'zimizning ilmiy xulosalarimizga tayangan holda, yoritishga harakat qilish niyatidamiz.

Mazkur masalani oydinlashtirish uchun, dastavval, atoqli ot, nom, atamalarining tilshunosligimizda izohlanishini ko'rib o'tish lozim deb o'ylaymiz. Olib borilgan ayrim ilmiy tadqiqotlarda turdosh otlarga nisbatan "shaxs nomlari" atamasini qo'llash holatlari ham ko'zga tashlanadi. Bu, bizningcha, noto'g'ri, chunki "shaxs nomlari" deganimizda "nom" atamasi ishlatilgan. Bu so'z faqat atoqli otlarga nisbatan qo'llanilishi keyingi davr adabiyotlaridan bizga ma'lum. Bu holatga jiddiy qaralmasa, ikki atama bir-biri bilan chalkashib ketishi mumkin: "Shaxs otlari" va "shaxs nomlari". Bu ikki atama ham ot so'z turkumi doirasida qo'llaniladigan atamalar bo'lib, har ikkisi ham shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan otlarga taalluqli holda talqin etiladi. Biroq, "shaxs otlari" deyilganda turdosh otlarning bir turi sifatida qaralishi ilmiy adabiyotlarda keltirib o'tilgan.

Turdosh otlarning turlari sifatida N. Mahmudov, A. Nurmetov, A. Sobirov, D. Nabiyevalar tomonidan nashrga tayorlangan 6-sinf uchun darsligida shaxs otlari, narsa otlari, va o'rin joy otlari kabi turlar ko'rsatilgan. Shu darslikning 105-betida shaxs otlariga shunday ta'rif berilgan. "Shaxs otlari – kim? kimning? kimni? kimga? kimda? kimdan? so'roqlariga javob bo'ladi. Shaxslarni yoshiga, yashash joyiga, mansab-unvoniga, kasb-koriga, ijtimoiy holatiga, qarindoshlik darajasiga, nasl-nasabiga ko'ra nomlab keladi.

Shulardan ko'rinadiki, "shaxs otlari" atamasi keyingi davr o'zbek tilshunosligiga taalluqli ilmiy adabiyotlarda faqat turdosh otlar ma'nosini ifodalaydi. Biz esa Xorazm dostonlaridagi shaxslarga atab qo'yilgan nomlar haqida fikr yuritar ekanmiz, ushbu

atamalarni qo'llashdagi nomutanosiblikka barham berib, mantiqiylikni saqlagan holda o'z maqsadimizni amalga oshirishimiz lozim.

